لاپەڕەیەکی شاراوەی کارەساتی هەڵەبجە
قوربانیانی گوردانی شوان

عەلی مەحمود موحەمەد

ئەنفال و هەڵەبجە کارەساتی هێندە جەرگبڕن، لە چ دەرگایەوە تێی بچی و لە کوێوە بیخوێنیتەوە کورت دێنێ لە پاش خۆی دەرگاو لای دیکەی بە بۆشایی دەمێنێ. ئەوەشی تا ئێستا لەسەریان نووسراوە نەیتوانیوە لە دڵۆپێك زیاتر تێپەڕێنێ لە چاو دەریای تاوانەکە.

دەمی وشك هەڵگەڕاوی کەس وکاری قوربانیانی کارەساتەکە تەڕکات. جەماوەریش لە نێوان بەرداشی بەرژەوەندی باڵای نەتەوەو هەڵسەنگاندنی جورئەتانەو ئاهوناڵەی پاشماوەی قوربانیانی ئەنفال و جەستەی سەگخواردوی دیلەکانی عەرعەرو جەمانەکەی عومەری خاوەر دۆشداماون. ئەو مێژوەش کە بۆ کارەساتەکان بەکردن دراوە هەر ڕۆژەی لە لایەکەوە هەڵدەچێ و لایەنێکی تاوانەکە ئاشکرا دەبێت. ئاشکرابوونی هەر بەڵگەنامەیەك، دۆزینەوەی هەر کۆمەڵە ئێسکێك، سکاڵای هەر کەسێکی کەس وکار ئەنفالکراو لەو بەکرێگیراوەی (جاشەی) باوك و مناڵ و براکەی تەسلیم کردووە، دۆزینەوەی هەر ملوانکەیەکی شەهیدانی هەڵەبجە بە ملی کوردێکەوە، هەر سەرژمێرییەکی نوێی قوربانیانی کارەساتەکان، بەربوونی هەر ئەنفالکراوێك، دەرکەوتنی هەر نامەیەك لە کاتی مەرگدا نوسیبێتیان، نووسینەوەی هەر یاداشتێك لە لایەن بەرپرسانی ئەوکاتی جوڵانەوەی چەکداری وەك نووسراوەکانی شەهید ڕێباز (قەندیل بەعدای هەژاند) و مەلا شاخی (ئەنفالی خاڵخاڵان) وە ئەو یاداشتنامانەو نووسینانەی لە داهاتوودا گەورە لێپرسراوانی ئەوکات دەیانوسنەوە، هاڵهاتنی هەر مۆرەیەکی ڕژێم وقسەکردن لەسەر ئەم تاوانانە . ئەمانە سەرجەمیان نووسینەوەی نوێ لەگەڵ خۆیاندا بۆ ئەو کارەساتانە دێنن، دەبێت لە ئێستاوە پارتە چەکدارەکانی ئەوکاتە ساختمانی سیاسی خۆیان لەسەر بەرگەگرتنی ئەو بومەلەرزانە دروستکەن و ئەمبەڵی بۆ هەڵکەنن، ڕاستی وەکو ئاو ڕێگای خۆی دەدۆزێتەوەو کەس ناتوانێ پێشی پێبگرێت.

دمەوێت لەم چەند دێرەدا پەنجەرەی سەر تاوانێك کە لە چوارچێوەی کارەساتی هەڵەبجەدا ڕویداوە بکەمەوە، تا لە ئایندەدا نووسەران و دڵسۆزانی دیکەی گەلەکەمان زانیاری زیاتر ئاشکراکەن و بۆچونی خۆیانی لەسەر دەردەبڕن کە تا ئێستا بەداخەوە پاش ١٣ ساڵ بەسەر تێپەڕبوونی قڕوقەپمان لە ئاستی کردووە. ئەویش کارەساتی گیانبەختکردوانی گوردانی شوانە، هاوڕێیانی قوربانییەکانیش تا ئێستا کەم لایەنی ئەم کارەساتەیان ئاشکرا کردووە، بە هۆی ئەوەی لەو کاتەوە هەر خەریکی ململانێی ناوخۆبوونەو تەنیا توانیویانە فریای مەراسیمی ناشتنی هاوڕێ تیرۆرکراوەکانیان کەون.

لێرەدا نامەوێت هەڵوێستی مێژوویی ئەوان دەرخەم لەسەر پارتەکانی کوردستانی عیراق، ئەوانەی بە ئاشکرا یا ئەوانەی کە زۆر بە نهێنی ئەنجام دراون. با بزانین ئەم پێشمەرگانە کێ بوون؟

یەکێك لە دەستە هەرە ئازاکانی هێزی پێشمەرگەی کۆمەڵە، پێشمەرگەکانی گوردانی شوان بوون لە تیپی ١١ی سنە. ئیتر پێشمەرگەی کۆمەڵەش لە سەردەمانی ڕەونەقی خەباتی چەکداری لەو پارچەیەی کوردستاندا بۆ هەموو کەس ئاشنابوون و پێویستیان بە پیاهەڵدان لە چەند دێرێکدا نییە. هەر یەکێك لە ئێمە ئەگەر تەمەنی سیاسیمان بۆ ئەو کاتانە بگەڕێتەوە لە ڕێگەی دەنگی شۆڕشی ئێران و بێژەرەکەیەوە ((حەمەی کەماڵی)) ڕۆژانە گوێ بیستی هەواڵی قارەمانییەتی ئەم دەستە پێشمەرگەیە دەبووین، ئازایەتیان خواردن و خەوی لە چەکدارەکانی جمهوری ئیسلامی ئێران لە سەر شێوی سەقزەوە تا کامیاران حەرام کردبوو، بووبوون بەگرێیەك لەسەر دڵی ئاخوندەکانی تاران.

لەماوەی ئەو نۆ ساڵەی تەمەنی کۆماری ئیسلامی ئێراندا سەدان جار هێرش بۆ سەر پێشمەرگەکانی ئەم گوردانە کراوە، لە هەموو جارەکانیش بە ژیری و ئازایەتیان وانەیەکی وایان بە هێزە جۆراوجۆرەکانی ئێران، لە جنداللەو ساراللەو گوردانەکانی محمد رسول اللەو سوپای پاسدارو ئیتلاعات و ژاندارمیری و جاشەکان داوە، هەرگیز لە یاد نەکەن.

سەرکەوتنە سەربازییەکانیان دەسکەگوڵی بەختیاری جەماوەری ستەمدیدەی کوردستان بوون، ئیتر ئەوە باسی شەڕی ٢٨ ڕۆژەی شاری سنە مەکە. ئەوەشی جیا لە هەواڵەکانی ڕاگەیاندن لە نزیکەوە بیانی ناسیایە، دەیزانی ئەوە ئەو دەستە کوڕوکچە پێشمەرگەیە چەندە دڵسۆز بوون. بۆ بیروباوەڕی یەکسانی خوازانەی مرۆڤایەتی بە چ ئاسۆیەکی ڕونەوە تێدەکۆشان بۆ ئەو ئامانجە. لەناو جەماوەریشدا چ هەڵسوکەوتێکیان دەکردو ڕێزیان لە ویستەکانیان دەگرت.

شوێن دەستی کاری ئەم گوردانە لە بواری کۆمەڵایەتی و سەربازیو سیاسی وایکرد ناوچەی هەڵسوڕانیان ببێت بە ناوچەی کۆمەڵەو لە ڕێگەی هەڵسوڕانی ئەو گوردانەوە شاری سنەش ببێت بە قەڵای ئەو ڕێکخراوە. سرودی هاوڕێ شوان بوو بە سرودی شۆڕش‌و ڕاپەڕین لە هەموو کوردستاندا، تەنانەت بۆ گیانبەختکردوانی دیکەش فۆتۆکۆپی کرا (شەهیدانی قازان).

کارەساتەکە چۆن ڕویدا :-

لە ماوەی هەشت ساڵ شەڕی کۆنەپەرستانەی عیراق ئێراندا هەردوو سازمانی کۆمەڵەو دیموکرات لەو پەڕی شکستە سەربازییەکانیان‌و پاشەکشەکردنیان لە تەواوی خاکی کوردستان، هیچکات بیریان بە لای ئەوەدا نەچوو جوڵانەوە چەکدارییەکەیان تێکەڵ بە شەڕی کۆنەپەستانەی ئەم دوو دەوڵەتە بکەن، کە لە ڕێگەی کاری واوە دەیانتوانی زۆر دەستکەوتی مادی گەورە بەدەست بهێنن کە زۆر پێویستیان پێ بوو. بە پێچەوانەی ئەمەشەوە زۆرجار کۆمەڵە ئەو دەستەو گروپانەی چەك دەکرد کە دەیانویست لە کوردستانەوە لە بەرژەوەندی عیراق چالاکی بکەن، بۆ نموونە چەککردنی سازمانی ڕزگاریو دەستەی تۆفیق عەلی مەریوانی. کۆمەڵە بە هەموو توانای هەوڵی دەدا کوردستان دورخاتەوە لەو شەڕە کۆنەپەرستانەیە، سەرباری ئەوەی دروشمی سەرەکی تێکۆشانی کۆمەڵە لەو ڕۆژگارەدا ڕاوەستانی دەستبەجێی شەڕ بوو. هەریەکێك لەو دوو هێزە کە ناوچەی نفوزی خۆیان هەبوو، دەیانتوانی هێزەکانی عیراق بەرنە قولایی سەدان کیلۆمەتری ئێرانەوە. بەڵام ئەوان بەتایبەتی کۆمەڵە هەڵوێستی ڕونی لەسەر شەڕەکە هەبوو، سەرباری ئەوەی گەلی خۆیان‌و مێژووەکەیان خۆش دەویست‌و دوژمنەکانی خۆشیان چاك دەناسی.

لە دوای کۆنگرەی دووی حکا کۆمەڵە هەڵوێستێکی سەربازی نوێی گرتەبەر ئەویش دانانی بارەگا بوو لەسەر سنورەکان بۆ حەوانەوەو پێشمەرگەی نەخۆش‌و بریندار، بەهۆی ئەوەوەی ناوچەی حەسانەوە لە ناو ئێراندا نەمابوو، هێزەکانی کۆماری ئیسلامی ئێران لە هەر بستێکدا پایگاو پادگان‌و ژاندارمیریو خۆیان دانابوو، هەر لەم چوارچێوەدا بارەگای گوردانی شوان لە ناوچەی هەورامان لە بیارە جێگەی حەسانەوەو بریندارو نەخۆشەکانیان لە پڕ دەبێتە بەرەی شەڕی کۆنەپەستانە، دوژمنەکانیان لە پشتەوە سەنگەریان لێ دەگرن، زیاتر لە ٥٠ هەزار لە کۆنەپەرسترین هێزی چەکدار بست بە بستی ناوچەکە کۆنترۆڵ دەکەن، پردی زەڵم دەبێتە پرسگاو ئەوانیش وەکو شێرێکی برینداری نا شارەزای خافڵگیراو لە بارەگاکانیان دەردەچن، بەدەم شەڕەوە دەکەونە ڕێ تا لە ڕێگەی ئاوەکەی دەربەندیخانەوە خۆ ڕزگارکەن، ئەوەی ئێمەش تا ئێستا بیستومانە باسێکی زۆر کورتەو سەرەداوی ڕوداوەکەیە لە ڕۆژنامەی شۆڕشەوە بڵاوکراوەتەوە. لەوێدا تەنها ئەوەندە هاتووە گوردانی شوان پاش هێرشی هێزە چەکدارەکانی کۆماری ئیسلامی ئێران بۆ سەر ناوچەی هەڵەبجەو دەوروبەری لە ناوەڕاستی ئازاری ١٩٨٨دا، ئەم پێشمەرگانە لە بیارەوە بە شەڕ پاشەکشێ دەکەن تا یەك دوو کیلۆمەتری ئاوەکەی دەربەندیخان‌و لەناو قامیشەڵانەکان خۆیان حەشار دەدەن تا شەو لە ئاوەکە بدەن‌و خۆیان ڕزگار بکەن، بەڵام لە ڕۆژەکانی ١٦و ١٧/ ٣/١٩٩٨ هێزەکانی کۆماری ئیسلامی ئێران هێرش دەکەنە سەریان، تەقەدەست پێدەکات، شەڕێکی نابەرابەر بەسەریاندا دەسەپێنن، لە کۆی ٧٢ پێشمەرگە (٥٨)یان گیان لە پێناو بیروباوەڕو ئامانجەکانیان بەختدەکەن، (١٢) کەسیان بە دیلی دەکەونە دەست هێزە چەدارەکانی کۆماری ئیسلامی ئێران‌و بە دیلی دەبردرێن بۆ زیندانی سنەو لەوێ ئیعدامیان دەکەن. تەنها دوو پێشمەرگەیان کوڕێك‌و کچێك خۆ ڕزگار دەکەن، پاشان بەناو ئێراندا خۆ دەگەیێننە هاوڕێکانیان. هاوڕێ شوکێ فەرماندەی گوردان تا دوا ساتەکانی گیانبەختکردنی بە هۆی بێسیمەوە لەگەڵ هاوڕێیانی کە لە پەیوەندیدا دەبێت. بێشك ئەو دوو هاوڕێ ڕزگاربووەو، هاوڕێ شۆکێ لە ڕێگەی بیسیمەوەو دیلەکان لە پێش سێدارە دانیان کۆمەڵێك نهێنی ئەم تاوانەیان درکاندووە، هیوادارم زەمینەی پیتانی زوو خۆش بێتەوەو هاوڕێیانیان لەسەری بنووسن‌و لایەنە لێڵەکانی ڕون کەنەوە.

دیارە گلەیی لە هاوڕێیانیش ناکرێ تا ئێستا لە ئاستێکدا نەبوونە کەس حەسودیان پێ بخوازێ، مۆرانەی ناوخۆو کەرتبوون، مەراسیمی ناشتنی تیرۆرراوەکانیان فریای هیچکە نەکەوتوون.

بەم شێوەیە خەونی ٩ ساڵەی کۆماری ئیسلامی هاتەدی، بەوەی تۆڵەی دەیان هەزار کوژراوی دەست ئەم گوردانە بکاتەوە. لە دەشتایەکی پان‌و بەرین‌و شارەزا نەبوودا بە دەیان هەزار ئابلۆەیان دەداو وەك هێلکەی پاك کراو لە پاروی دەنێ‌و قوتیان دەدات.

خامینەئی خۆی پێ ڕانەگیرا لە نوێژی هەینیدا بانگەوازی ئەم سەرکەوتنەی بەسەر دژە شۆڕشی‌و کۆمەڵەی بڵاوکردەوەو وتی کۆتاییمان پێیان هێنا. لێرە بەدواوە دەمەوێت پرسیارێك بکەم . ئایا هەڵەبجە لە ئاکامی شەڕی عیراق ئێراندا بەر لێدانی کیمیاوی کەوت یاخود شەڕی ڕزگاری پێشمەرگە هەروەك یەکێك لە ڕابەرانی ئەو کاتی پارتێکی چەکدار دەنووسێت (هێزە کوردییەکان : یەکێتی، پارتی، حسك، بزووتنەوەی ئیسلامی هێزی سەرەکی ڕزگاری هەڵەبجە بوون).

بەڵام هەرچی جمهوری ئیسلامییە ناوی چالاکییەکەی نا فەجری ١٠ و تیایدا دەسکەوتەکانی جگە لە ڕزگارکردنی ٨٠ کم چوارگۆشە کە لە ناویدا ١٠٢ گوند شاری هەڵەبجەش لە شوێنە ڕزگار کراوەکان بوو.

ئەمە سەرباری قڕکردنی (ضد انقلاب) وەك لە موژدەکەی خامینەئی دا هات بەنوێژکەرانی تارانی ڕاگەیاند لە دەسکەوتە پڕ بەهاکانی فجری ١٠ بوو. بەڵام هاوڕێیانی گوردانی شوان لە یادی ١٠ ساڵەی شەهید بوونیاندا لە پێشڕەودا نووسییان (لە دوایین ڕۆژەکانی ساڵی ١٣٦٦دا، ناوچەکانی هەورامان لە کوردستانی ئێران‌و هەڵەبجەو دەشتی شارەزوور لە کوردستانی عیراق بوون بە مەیدانی شەڕێکی خوێناوی لە نێوان هێزەکانی دەوڵەتی ئێران‌و عیراق. لەو کاتەدا هاوڕێیانی گوردانی شوان لە ئاوایی ((بیارە)) لەسەر سنوور جێگیر بوون. لەگەڵ ئاشکرابوونی یەکەم نیشانەکانی دەست پێکردنی شەڕ هاوڕێیانی ئێمە دەستیان کرد بە پاشەکشەو هەوڵیان دا خۆیان لەو شەڕە دوور بگرن‌و لەو ناوچەیە دەرباز بن. بەڵام لە کاتی کشانەوەیان‌و لە مەسیرێکدا کە بۆ پاشەکشە هەڵیان بژاردبوو لەگەڵ هێزەکانی جمهوری ئیسلامی دەرگیربوون. موقاوەمەتێکی سەخت‌و حەماسی لە بەرانبەر هێزێکی گەلێك تەیارترو بە ژمارە چەند بەرانبەر دەستی پێکردو سەرەنجام زۆربەی هاوڕێیانمان لە مەیدانی شەڕەکە گیانیان نایە پێناوی ئامانجەکانی بەرزیان‌و ١١ کەسیان بە برینداری گیران، هاوڕێیانی ئەسیر دوای ئەشەنجەو ئازار هەموویان لە زیندانی شاری سنە ئیعدام کران). تەئیکد لە منەوەیە.

هەروەها دەنووسێت (لەم ڕوداوە دڵتەزێنەدا سەرجەم ٧٠ پێشمەرگەی کۆمەڵە خوێنیان تێکەڵاو خوێنی هەزاران ئینسانی شەریفی دیکە لە منداڵو پیرو لاو بوو کە هەر لەم ڕۆژەداو هەر لەم ناوچەدا گیانی ئازیزیان بوو بە قوربانی شەڕێکی کۆنەپەستانە و دژی ئینسانیو بێ بەزەییانە لە ماف ژیان بێ بەشکران).
تەئکید لە منەوەیە.

لێرەدا پرسیارێك سەر دەردێنێ ئەگەر پارتە کوردییەکان هێزی سەرەکی داستانی ڕزگارییەکە بوون ئەم سوپایەی کۆماری ئیسلامی لە کوێوە هاتن خۆ تەیرە ئەبابیلی نەبوون بە بەردە بچکۆلەکان شەهیدانیان کردبێت. دیلەکانیش حاجی لەق لەق نەیانی گرتو گواستوبێتیەوە بۆ شاری سنە. ئەمانە لە شەڕێکی درێژخایەنی نابەرابەردا کوژرانو بەدیل گیرانو دووشیان لێیان ڕزگاری بوە. ئەگەر باڵادەست بوون چۆن بوونە تەماشاچی ئەم کارەساتە جەرگبڕەو هێشتیانو ڕێگەیان دا باشترین کچانو کوڕانی گەلەکەمان لەبەر چاویان قەسابی بکرێن .

ئەگەر پەراوێزو چاوساخ بوون بۆ پێشتر ئاگاداریان نەکردنەوە لە هێرشەکە تا خۆ ڕزگار کەن. لەو بڕوایەدام پێشمەرگەو ئەو لایەنانە جگە لە بزووتنەوە مەگەر لە پێشدا لە چوارچێوەی نەخشەدا دانرابێتو لەگەڵ جمهوری ئیسلامی لە چوارچێوەی دەسکەوتی شەڕدا بەشی خۆی بووبێت، ڕێگە بە کاری وا نادەن. پێنج مانگ پاش ئەو ڕوداوەو لە بارودۆخێکی ئاڵۆزتردا هاوڕێیانی ئەو پۆلە گیانبەختکردووەو پارتەکانی دیکەی ڕۆژهەڵات لە دۆڵی گوڵانو سەرکەپکان کۆمەکی هەزاران پێشمەرگەی ئابلۆقەدراوی لایەنە جۆراوجۆرەکانیان کرد، کارسانایی ڕزگاربونیان بۆ کردنو کۆمەکی جۆراوجۆرییان پێکردن.

ئەم کارەساتە پرسیارێك لەگەڵ خۆیدا دێنێ، هەرچەندە پاش سێزدە ساڵ لە کردنی ئەو پرسیارانە درەنگە بەڵام هەر پێویستە بکردرێو بەرپرسانی سەربازی ئەو کاتەی بەژدار بوون لە شەڕی ڕزگاری هەڵەبجە (بە قەولی خۆیان) لەسەریان پێویستە وەڵامی پێ بدەنەوە. ئێمەی گەلی کورد لەسەرمانە لە یادکردنەوەی ٥٠٠٠ شەهیدەکەی هەڵەبجەدا یادی ئەو ٧٠ تێکۆشەرەش بکەینەوەو ڕێزیان لێ بگرینو ڕێگە نەدەین هیچکە هاوسەنگەرەکانیان لە کوردستانی ئازاددا تیرۆر کرێن، ڕێگە خۆشیان بۆ بکەین بۆ تۆڵەکردنەوەی خوێنی بە ناڕەوا ڕژاوی هاوڕێیانیان. لەسەر هاوڕێیانیش پێویستە زیاتر ئەم کارەساتە بە گەل بناسێنن، ئەو چەند دێرەی ئەوان لەو یادەدا دەینووسنو لەسەر گڵکۆانیان دەیخوێننەوە زۆر کەمە.

وابزانم پسپۆڕانی بواری نووسینەوەی مێژووی هەڵەبجەو ئەنفالیش ناتوانن ئەو مێژووە بێ یادکردنی خوێنی ئەو ٧٠ پێشمەرگەیە بێ کەلێن بنووسنەوە.

هەروەها لە ڕاوەستان لەسەر ئەم کارەساتە بە ئەنجامو ئاکامی نوێ دەگەن. ئەم پرسیارانە ئەمڕۆش نەکرێت، هاوڕێکانی لە داهاتوودا پاش ڕزگاربونیان لەم زەلیلییە هەر دەیکەن.

٢٠٠١/٠٣/٠٧

__سەرچاوەکان :__

١- شۆڕشی ژمارە (٥) شوباتو مارس ٢٠٠١ ئۆرگانی کۆمەڵەی شۆڕشگێڕی زەحمەتکێشانی کوردستان.

٢- خولانەوە بەناو بازنەدا. نەوشیروان مستەفا.

٣- جینۆساید لە عیراقداو پەلاماری ئەنفال بۆ سەر کورد وەرگێڕانی سیامەندی موفتی زادە چاپخانەی خاك ل ٤٠٦